

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

5769

07(47.9)

S-46

გ. ჯიბურაძის, მწიგნობარის
განცხადება
გ. ჯიბურაძის

გ. ჯიბურაძის,
მწიგნობარი

1506.

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 17-го августа 1878 года.

28 1328

41325-60

1328

Յ ա ո ա ջ ա բ ա ն :

Ընթերցող, էս գրուածով ես կամենումեմ զարթեցնել քո հետաքրքրութիւնը մեր կովկասեան լրագիրների վերաբերութենով: Իսկ թէ ի՞նչ աստիճան արժանաւորութիւն ունի էս գրուածը կամ ի՞նչ աստիճան անկողմնասեր կերպով է գրված, -- դրա իրաւունքը պատկանումէ քեզ, և ոչ ինձ:

Թ Ռ Չ Ո Ղ Մ Ի Տ Ք

ԿԵՍ

ՄԻՔ ԿՈՒԿԱՍԻԱՅ ԱՊՐԻԿԱԿԱՆ ՏՐԱԳԻԴՐԱԿՔ:

Ինչ էլ խօսեն մեզ վրա էն մարդիք, որոնց աշխատանքի վրա խօսումէ մեր գրվածը, որտեղ էլ մեզ քարշ տան նրանք, մահապարտական դատարան տանեն մեզ, թէ--մի ուրիշ բը և է դատարան,--մենք, ընթերցող, ասել ենք ու էլի կասենք, որ մեր կովկասում «աղնի» ու «գիտնական ուղղութիւն ունեցող» գրականութիւն դեռ ևս «չկա»! Ի աւ մտիկ տալով մենք կտեսնենք որ էլած՝ չէլած գրականական ներկայացուցիչներից շատերն էլ ուրիշ ոչինչ չեն, բայց միայն իսկ մայմուններ մարգու շորեր հագած, որոնք ջամբազի թուկերի վրա ու մոնչող կատաղի քամու ազդեցութեան տակ, աւել կամ պակաս ճարպիկութենով խաղումեն մեր առջև, կովկասի հասարակութեան մէջ՝ կամ աւելի դրուստն՝ կովկասի աւմիկ դասի մէջ, որի աչքերը դեռ ես գրաւումեն դրսի փայլուն ձևերը, ու ոչ թէ--մարդի դրուստ ու ներքին արժանաւորութիւնները...

Ի՞նչ ճարպիկ խաղացողները, մտիկ ես տալի նրանց վրա, գրսից երևումեն քեզ կարգին ու պատվաւոր մարդիք թէ իրանց փայլուն շորերով, թէ սիրուն շարժուածքներով ու թէ իրանց գործքե-

րի դրսի կառավարութիւնով: Լչդ տպաւորութիւնն աւելի է սաստկանում, երբ մարդ կարդումէ նրանց գրածները: Լչդ գրուածներում նրանք «աղնի» են իրանց խելքով ու մտքերով, «սաստիկ պարզախօս» են իրանց ոճով, և «միակ ու հաւատարիմ վճռողներ» են ամէն տեսակ հարցերի. կուզես լինեն էդ հարցերը քաղաքական, տնտեսական թէ հասարակական: Ղրանցից մի քանիսը խիստ պահպանողներ են ազգային շահերի. միքանիսները—իսկական առաջադէմներ են, որոնք աշխատումեն իսկոյն թռչել անյայտ խաւարից դեպի ճառագայթաւէտ լոյսը, իսկ միւսներն էլ վերջինների նման, նոյնպէս առաջադէմներ են, միայն արարի ձիու պէս շուտութեամբ չեն ուզում թռչել այլ կամաց—կամաց՝ քայլ առ քայլ են ուզում առաջ գնալ:

Թէ և դրանցից ամէն մինը, ինչպէս տեսնուէք, ունի իր առանձին ուղղութիւնը, բայց նրանց գրուածներին նայելով, բոլորի նպատակը մէկ է. այն է. ամէնքն էլ ուզումեն շարժարուող ու ցաւազար մարդկութեան մի էնպէս դեղ տալ որ փրկուէ ամէն տեսակ ցաւերից: Ե՛հա էսպէս դիմակներով են ծածկված իսկապէս էդ կիսախելք ու փոքրուղեղանի մարդոց ցաւալի ու ծիծաղելի պատկերները: Ուրիշ բան կ'լինի եթէ մտիկ տանք նրանց իսկ անունների ու պատկերների վրա: Տէր Աստուած, ինչքան տեսակ տեսակ ճիճուններ կ'տեսնենք, որոնք թաք են կացած բոլորն էլ հասարակաց արիւնը ծծելու համար! Ինչպէս ճարպիկութեամբ շինած՝ սարքած է էդ հասարակաց արիւնծծութիւնը! Ինչպէս, վերջապէս, դժար ու վտանգաւոր բան է ճշմարտասէր գրչի համար յայտնել էդ բոլոր կեղտոտ տեսարանները էնպէս, որ չմթնացուի տպաւորութիւնների ու մեղադրանքների պարզութիւնն ու ամբողջութիւնը! ... Ինչպէս էլ լինի, աշխատենք էդ երեք ուղղութիւններից ամէն մէկը նկարագրել առանձին-առանձին ու մասամբ ժամանակագրական կարգով:

I.

Առաջին ուղղութիւնը-ազգային կամ պահպանողական ուղղութիւն է. դրա գլխաւոր ներկայացուցիչն է «Սեղու Հայաստանի» լրագիրը, որ մինչև էսօրս էլ ուսմիկ ու նախապաշարված ամբոխի յարգանքն իր կողմն ունի քաջած ամէն բանով. թէ իր ծագման հետ թէ-նով թէ՛ իր յարմարուէլովը ազգի մէջ արմատացած դարաւոր նախապաշարմունքների հետ ու թէ, վերջապէս, նրանով՝ որ ժողովուրդի

առաջ իրան ցոյց է տալիս որպէս թէ իր կեանքը յետ ունի դրած պատմական ազգի կորած փառքը գտնելու ու վերականգնեցնելու համար ու շատացնելու ու պաշտպանելու ազգի շահերը յայտնի ծածուկ թշնամիներից: Լչդ բոլորը ի հարկ է մի միայն գրաւիչ ականատներ են, որոնք դիտաւորութեամբ շինած ու սարքած են էդ ազգասէրների ջէբերի կարմիր շահերը պնդացնելու ու նրանց գոյութիւնը պահպանելու համար: ( ) րինակ, եթէ մի մարդ հաստատի որ այս ինչ ազգային ուսումնարանը ազգի անշարժ կայքերի ու ազգի փողերի հաշվով 40—50 հազար մանեթ ահագին տարեկան ծախսեր է անում ու մէջը ոչինչ բանաւոր հետեւանքներ չեն երեւում, իսկոյն էդ պահպանող—ազգային լրագիրը մէկ էլ տեսնես դուրս կ'արձնի իրան ծիծառ մտքերով ու վրա կ'արձակվի էդ, նրա խելքով, «յանդուգն ազգակործան» մարդի վրա, 'ի հաճոյս ուսմիկ ամբոխի անմիտ բաւականութեան ու յայտնի կքարողի ազգի ատելութիւն էդ անձի դէմ որ համարձակվեց յիշեալ ուսումնարանի խղճալի արդիւնքը հրապարակ հանել. այն ինչ էդ ատելութիւնը իրան է պատկանում: Ինչ է արդեօք պատճառը որ էդպէս կատաղութեամբ յարձակվումէ յիշեալ լրագիրը անողջ գաղափարի վրա: Մենք պատասխանումենք. պատճառն էն է, որ եթէ յիշեալ ուսումնարանի մէջ գիտնական փոփոխութիւններ գցուեն, ապա էն ժամանակ հող ու մոխիր կ'առնան. թէ յիշեալ լրագրի խմբագիրը ու թէ նրա կուսակիցները, որոնք շատ վաղուց բունաւորվել են էդ ուսումնարանի մէջ ուսուցիչների պաշտօնով ու ուսումնարանը, հէնց կարծես, ժառանգաբար են ստացել բացի դրանից, կհաստատի՞ արդեօք մի մարդ թէ այս ինչ նախապաշարմունքը կամ յիմար սովորութիւնը պետք է աշխատել ազգի մեջից ջնջել կամ արմատախիլ առնել.—մէկ էլ կ'տեսնես մեր ՊԼՆՊՂ ուստաբաշի լրագիրը սկսեց ամենակեղտոտ հայհոյանքներ թափել պապական օրէնքները քանդող մարդի գլխին, լուհասկանալով առաջուց որ դրանով կհաճոյանայ՝ դուրեկան կ'առնայ ամբոխի ապականուած ճաշակին.—ամբոխի որ հիմիկս իր ձեռքըն ունի ապրելու միջոցները ու էդպէսով կշատացնի ժողովուրդի համակրութիւնը դէպի իրան ու դէպի իր լրագիրը: Լչդ հին ծիծառ լրագիրը, իր յօդուածներից մի քանիսները առանց մի խելացի զանազանութիւն անելու կանուանի ԱՕԳԱՅԵՒՆ ՅՕԳՈՒՄՆԵՐԻ միւս յօդուածները—ԲՆԱՆՍԻՐԱՆՆԵՆ, թէ և, դրուստը քննելով, նրա ազգային յօդուածները կարող են լինել

բանասիրական էնքան, որքան բանասիրական յօդուածները—կարողեն համարվել ազգային... Ասկսի արդեօք էդ լրագրի խմբագրութեան մի որ և է քաղաքական թշնամի խնդիր տալ մի նոր լրագիր հրատարակելու, մէկ էլ կտեսնես մեր հին-մոդայի պաշտպանը անպատիժ կերպով մտաւ—օտարի տուն, սկսեց ազդեցութիւն ունեցող մի քանի մարդկանց հաւատացնել թէ նոր լրագիր հրատարակել ցանկացող մարդը ազգի դաւաճան է, էսպէս է ու էնպէս ու թէ պէտքէ ամէն աշխատանք գործ դնել նրա առաջադիր նպատակի ճանապարհները փակելու: ( )Ճի և իժի պէս թուշաւոր կերպով ու ծածկաբար ծիծաղումէ, երբ տեսնումէ որ իր շարահասութիւնը գործնական աջողութիւն ունեցաւ. ամէն մի յիմար առաջնորդի, ամէն մի իսկ լուսաւորութիւն հաւածող հարուստ մարդի նա պատրաստ է ամենայն կերպ յարգել ու պաշտպանել, միայն որ հասարակութեան սէրը ու նրա ջէբի ծծելը նրա համար թող ու մոխիր չդառնան: Իրերի հին կարգ պահպանելը էդպէսով նրա հոգին է ու միակ գործնական միջոցը իր փտած գոյութիւնը ապագայում պահպանելու համար... Եւ հնացած ուղղութեան լրագիրը շատ հետի է շարժականութենից, նրա ներքին կեանքը յարմարեցրած է պահպանողական սկզբի հետ ու զարմանալի կերպով սաղաքրած է նրա հետ: Մի խօսքով նա աւելի հին ու աւելի անշարժ է քան շինաստանի հոշակաւոր պատերը.

II.

ԵՐԿՐՈՐԳ՝ ՈՒՂՂՈՒԹՅԱՆ, գլխաւոր ներկայացուցիչը «ՄՇԼԿ» հայ լրագիրն է որ իր նպատակ է շինել լինել յառաջագէտ ու ջոկնումէ առաջին ուղղութենից իսկապէս իր շարժական բնաւորութենով ու չկապված մտքերով, միայն էս ասելով, չհասկանաք թէ նա, ինչպէս թուաբանութեան կամ երկրաչափութեան պրօֆէսորի, գնումէ միշտ առաջ ու առաջ: Բնահաւանակըն, մի օր մեզ հասկացնելով կենդանի, աշխարհաբար լեզուի գերազանցութիւնը գրաբար մեռած լեզուից, —նա հենց էդ օրից, ջամբազի պէս, խաղումէ ձգած լարի վրա, այսինքն՝ գուրս է տալիս գլխից գատարկ ու անիմաստ խօսքեր: Եւ յետեւից ինքն ըստ ինքեան երևումէ, որ նա բարեխիղճ կերպով փաստեր ու պատճառներ հաւաքելը բանի տեղ չի գցում ու օգուտ քաղելով ժողովրդի տգիտութենից, —մի կողմից, ուսումնական դասի անտարբե-

րութենից դէպի նրա վարմունքները, միւս կողմից, —էդ լրագիրը միշտ տալիս է մեզ թեթեւ անհիմն ու շատ անգամ մտքերի կողմից մին մինի հակառակ քարոզներ. էդ բոլոր քարոզների միտքն ուղղված է դէպի էն որ հասարակաց ուշքն իր վրա դարձնի ու իր շահերը շատացնի: Եւ պիտի անպատժականութեան հիման վրա, մի կողմից, միւս կողմից ուսումնական փաստերի պակասութեան պատճառով, էսօր նա պահպանումէ համաշխարհական քաղաքացու իրաւունքները, էգուց, առանց մի հիմնաւոր պատճառի, մէկ էլ էն կտեսնես կաշտպանի ազգայնութեան գաղափարը, օտար ազգի լրագրութեան հակառակ, որ թշնամական յարաբերութիւններ ունի դէպի էդ գաղափարը: Նրա յօդվածները բոլոր վարդապետական (քարոզողական) ուղղութիւն ունեն. էդ քարոզաբանութիւնը չի ստուգվում փաստերից ու կազմումէ նրա սիրելի աւարկան. քարոզի իրագործութիւնը ըստ մեծի մասին նրա դրսի նպատակն է: Եւ լրագրին եթէ հաւատանք, նա կարող է իրան գրչի միայն մի շարժողութիւնով ամենազժւար հարցերը լուծել, մինչև անգամ Բերլինի էտրճրդի գաղափարը. Արևելեան հարցը նա վճռումէ իմ 32 փոքրիկ տետրակով, այն ինչ աշխարհի կարծիքով նա պիտի վճռվի «սրով, արիւնով և կրակով»: Նրա կարծամիտ գաղափարին նայելով, արևելեան պատերազմի իսկութիւնը կայանումէ էդ ԱՆԻՃՆՈՒԹՅԱՆ թուրքերի թշնամական ու արհամարհական յարաբերութեան մէջ դէպի քրիստոնէութիւնը... Նրա կարծեքով Աւրոպան մի ապուշերեսայ է էդ արևելեան հարցը վճռելում ու պիտի հնազանդվի իր կէս թերթիայ տետրակի վճռին: Բացի դրանից, փոխ առնել օտար լրագրներից, թէկու՞ ՄԻՕՐԻԱՅ ԺՈՂՈՎՐԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ, բացատրութիւնները, առանց ցոյց տալու էն ազբիւրը որտեղից փոխ են առնված նրանք, —նրա համար ոչինչ բան է ու դրականական գողութիւն չի, էդպէս էլ գողանալ օտարի մտքերը, օրինակ, ժամանակակից տգէտ հոգեւորականութեան անարժանութեան միտքը, — ոչինչ բան է նրա համար, և էնքան աւելի որ երիտասարդները որոնցից գողացել է մտքերը, չունեն միջոց գրականապէս բողոքելու նմանապիտի անարդարութիւնների դէմ: էս էլ պէտք է իմանալ որ գողութեան մէջ մարդ մեղադրելու համար հարկաւոր է ունենալ նիւթական փաստեր և ո՞վ կհաւատայ յարեօք մեղադրածին առանց է՞դ փաստերի? իր վրա գցելով էդպէս «ամենադիտութեան» վերաբերուն, նա չի կարողանում ամենեւին համբերել ուրիշի հերք-

քողական կարծիքներին. նա ցանկանում է միշտ անկախ ու բարձր ցոյց տալ իրան բոլոր գրականական հեղինակներին. էդ էլ է՛ն պատճառով, որ իրանից աւելի բարձր հեղինակի ներկայութիւն վեր է գցում ժողովրդի համակրութիւնը դէպի նա. բաց է անում ու յայտնում նրա մտքերի աղքատութիւնը և վերաւորում նրա՛ կատարելութեան հասցրած ինքնասիրութիւնը: Ահա, էդ է պատճառը որ շարահասութեան ու լրատելութեան գործում նա բոլորովին ցած չի մնում իր նախորդից, — Հայաստանի Մեղու պահպանող լրագրից:

Աւ սակայն, եթէ ուրիշ անհատներ սկսէին ձեռք զարկել մի նոր լրագրի հրատարակելու, որ կարող էր մթացնել էդ լրագրի կարծիքները, ապա իրանից կախված բոլոր միջոցներ չի խնայել արգելք դնելու էդ ձեռնարկութեան, ունենալով էդ ժամանակ ՚ի նկատի իր սեփական շահերը: Այն դէպքում երբ իր շարագործութիւնները կյաջողվեն, նա սուս է կենում, իբր թէ ոչինչ. բայց եթէ իր շարահասութիւնները մտադրելի լրագրի դէմ ոչինչ յաջողութիւն չեն գտնիլ ու նոր լրագիրը հրատարակվի, — ապա էն ժամանակ էդ լրագիրը առաջուց կսկսի մարգարէանալ թէ նոր հրատարակվող լրագիրը ժողովրդի համակրութիւն չի ձեռք բերիլ ու չի ունենալ յաջողութիւն. և երբ, շնայելով նրա վատ մարգարէութեան, նոր լրագիրը ձեռք կբերի յաջողութիւն հասարակութեան մէջ ու առաջնութիւն՝ հասարակական հարցեր վճռելում, ապա էդ ժամանակ մեր առաջադէմ լրագիրը էդ աջողութիւնը կբացատրի ոչ թէ ներքին արժանաւորութենով, բայց լրագրի թերթի մեծութենով: Կարգալով մի գրքում կամ լսելով ուրիշներից փաստերի կենսական նշանակութիւնը, էդ լրագրի խմբագիրը խնայն կսկսի քարոզել թէ գրեցէք փաստերով, փաստերով (թէ ինչ տեսակ փաստերով, Աստուած գիտի). դրանից յետ կարգալով նրա յողովածները, մենք մնում ենք զարմացած՝ տեսնելով որ նրանք, բացառելով միքանիսները, էլի առաջվան դատարկաստութիւններն են առանց փաստերի, առանց փաստերի: Այդ կողմից «Թիփլիսի Հայտարարութիւնները» — (Тифл. Объявления), իր ժամանակ առ ժամանակ երևացող փոքրիկ և կարճ նկատումքներով աւելի բարձր են, քան յիշած լրագրի առաջնորդող յողովածները, և, հետևապէս, եթէ «Թիփլիսի Հայտարարութիւնների» տարեկան վճարն է մի ուրբ, ապա կողմաբար խօսելով, «Մշակ» — ի յողովածների իսկութիւնը, թէ գրա-

կանապէս և թէ բարոյապէս, պիտի չարժեն 50 կոպէկից աւելի, և, նա առանց մի բանաւոր հիմնաւորութեան նմանվում օտարների գաղափարներին, առանց մի օգուտ քաղելու նրանցից: Հիմնվելով էդպէս դատարկ խօսքերի ու անձնական հաշիւների վրա, բնականապէս նա ընկնում օտարտի հակառակութիւնների մէջ և փաստերի պակասութեան պատճառով, նա ընդունում արագութեան միայն մեքենայական յողովածներ և արհամարհում արժանաւոր ժողովրդական գրողների փաստաւոր աշխատանքը. հետևապէս շատ անգամ իսկական պատճառները ընդունում ինչպէս պատճառանք, և պատճառանքները ինչպէս պատճառներ: Ինչպէս փոքրուղեղ Ամիլ II-ը կամ Արմարգ Շխտտէլնգրէյեր, նա երբեմն կատաղում անմիտ կատաղութենով, երբեմն զարմանում արժանաւոր անձաց վրա, որոնք «չեն կարգում» (պէտք է հասկանալ փող չեն՝ ՏԱՂԻՍ ՈՒ ՁԵՆ, ստանում յիշած լրագիրը): Իրան պարզութեան պատճառով արդեօք, թէ ժողովրդեան աչքը միմիայն թող փչելու մտքով, նա բացարձակ կերպով արհամարհում ու առանց նեղանալու յիշողներ տալիս ուսման մէջ պատվաւոր անձանց, ուշագրութիւն չգարձնելու պատճառով դէպի իր լրագիրը: Իրան անուանելով «ժողովրդական մշակ», նա հագնվում մաքուր և գեղեցիկ, ճաշում միշտ արիստոքրատիքաբար, իսկ ժողովրդի գործը ըստ մեծի մասին նա կատարում մի՛ երկու ինքնահաւան գաղարկ խօսքեր կամ մեղապարտութիւններ ձգելով ժողովրդի առաջ, հանգիստ կերպիկ կապուտակ մուկ արձակելով էդ ժամանակ գալանեան ցիգարից... բացի բոլոր ասածները, նկատված է էլի որ նրան շատ անգամ հետաքրքրեցնում են աւելի էն հասարակական հարցերը, որոնց յայտնի վճուց ունի յոյս ուզողի կամ անուղղակի կերպիկ ստանալ օգուտ. հենց էդ յոյսը կտրվեց աննորոգելի կերպիկ, նա կսկսի կամ պարսաւել էն մարդոց, որոնք իրանց աղղեցութենով արգելք եղան հարցի ցանկալի կերպիկ վճիռ ստանալուն. կամ թէ չէ, ոչ էսպէս. ոչ էնպէս, նա հարցը բոլորովին մոռացութեան է տալիս: Արա դէմարձակած փաստաւոր գրուածներին ու մեղադրանքներին նա պատասխանում է՛ թէ փաստերով, որոնց մասին նա շատ թոյլ հասկացողութիւն ունի, այլ անհիմն, սովորաբար, ծաղրածական բովանդակութեան խօսքերով, որոնք որպէս թէ նրա խելքով հերքեցին փաստաւոր գրուածները: Աւ ինչպիսի՛ անմիտ ինքնավստահութիւն ենք տեսնում նրա մէջ էդ ժամանակ! ինչպիսի՛ յամառ ըմբամտութեամբ

քիչ տեղ է բռնում տեղական խնդիրները մշակութիւնը, այն ինչ մեծ շատութենով են տեղաւորված էստեղից-էնտեղից հաւաքած գրքական փաստեր, որոնք մօտ կապ չունեն մեր հասարակական կեանքի հետ. իսկ էդ, մենք ընդունումենք զուտ լրագրական ծառայութիւնների ամենամեծ խոտորմունքներից մինը: Մենք ցանկանումենք նոյնպէս մի հայեացք գցել էդ լրագրի գործերի դրսի կառաւարութեան կամ խմբագրութեան մի քանի կողմերի վրա, որոնք ձգում քարշումեն իրանց վրա մեր ուշքը, իրանց օտարոտութենով: Այդ լրագիրը, համաձայն իր առաջին համարի (№-ի) առաջնորդող յօդուածի խոստման, պարտաւորված է հասարակութեան տալու, տօն օրերը բացառելով, մի ամէնօրեայ լրագիր, այսինքն 350 համար ամբողջ տարվա մէջ, էդ տօն օրերի պատճառով, նա նոյնպէս թողում է իր վրա իրաւունք՝ դուրս գցելու վերոյիշած թվից (350-ից) 15 № ներ, որը հանելով կտացուի թիւս 335: Մենք կարծում ենք սկզբում թէ նա կկատարի սլբութենով իր գրաւոր խոստումները. բայց ոչ, մենք սխալվեցինք. նա չի կատարում նրանցը խղճմտաբար: Մի քանի ժամանակից հետէ, փոխանակ լիբը՝ ամբողջ թերթեր տալու, նա տալիս է հասարակութեան կէս-կէս թերթեր, արգարացնելով եր անձը արդէն յայտնի նախագատութենով: ՄԵՕԷՆԻՅ «ԵՆԿԵՍ» ՊԵՏՂԵՌՆԵՐՈՎ, ԽԲՄ-ԲԵՂԻՌՈՒԹԻՒՆԸ, ԷՍՕՐ ՀԲԵՏԵՐԵԿՈՒԹՅՈՒՆ, ԵՄ-ԲՈՂՂ, ԹԵՐԹԻ ՓՈՒՆԵՆԿ ԿԷՍ ԹԵՐԹ. պէտք է ուրեմն եղբակացնել, որ խմբագրութիւնը չի անում կշառագատութեան մէջ, որ հասարակութիւնը վճարելով լրագրի տարեկան գինը (15 ուրբի), ամէն ժամանակ պարտաւոր չի ականջ դնել նրանից ԵՆԿԵՍ կամ ՉԿԵՍՎԵՌ՝ ՊԵՏՂԵՌՆԵՐՈՎ: Եթէ խմբագրութիւնը ժամանակ առ ժամանակ ստիպված է հրատարակել իր լրագիրը կէս-կէս թերթերով, փոխանակ ամբողջ թերթերի, — ապա նա պարտաւոր է նոյնպէս, որ լրագրի տարեկան վճարն ստանալուց յետ, լրացնի հրատարակութեան պակասորդը հետաքրքիր աւելումներով կամ բրոշուրներով, տարեկան վճարի հաշվով: Կարծելով թէ խմբագրութիւնը, ստիպողութեան թէ ուրիշ մահանաների զօրութենով, ամբողջ թերթերի տեղ, կէս-կէս թերթեր է հրատարակում՝ որ և է ժամանակ ամբողջ տարվա մէջ, — մենք կունենանք էդ ժամանակ 167 1/2 թերթ, փոխանակ 350 թերթերի, այսինքն՝ երկու ու էլի աւելի անգամ քիչ քան պարտաւոր է հրատարակել, ըստ

բարոյական խոստման... Բացի էդ, «ՕՃՅՈՐԻ» լրագրի խմբագրութիւնը լրագրութեան գործի վրա մտիկէ տալիս իսկ և իսկ ինչպէս մի գուքանչութեան առուտորի վրա, որ ոչ մինը կովկասի լրագիրներից չի անում էդպիսի բան. օրինակի համար, ամէն մի գրողից, որքան էլ նա խեղճ լինէր, էդ լրագրի (այսինքն՝ ՕՃՅՈՐԻ-ի) խմբագրութիւնը կծնեցնի՝ կառնի մի ուրբը ու էլի աւելի ամէն մի գրքի փոքրիկ՝ կուղես 25 կուքից շինած՝ յայտարարութեան համար...

Ահա, տես, ընթերցող, թէ ինչպիսի պատուաւորութենով են կատարում տեղական լրագիրները իրանց պարտականութիւնները գէպի հասարակութիւնը ու թէ ինչպէս են նրանք իրանց խոստման համաձայն կատարում ու գրատում հասարակութեան կարծիքներն ունախապաշարմունքները! էդ լրագիրը չի դարձնում յետ նոյնպէս օտար գրողների և իր աշխատակիցների գրաւոր աշխատանքներն ու ուսումնական քննադատութիւնները մինչև անգամ երբ նոյն իսկ հեղինակները իրանք շատ անգամ իրանց ոտով գնումեն ու անձամբ խնդրումեն յետ դարձնել իրանց քննադատութիւնները, երբ ամիսներով չեն սպվում. բացի գրանից, նա հասարակութեան աչքից թախ է կացնում յիշեալ հեղինակների ու աշխատակիցների անունները և ազգանունները: Այդպէս վարվելով, մեր կարծիքով, խմբագրութիւնը կարող էր ունենալ այս երեք նպատակներից մինը վերջապէս 1) որ նա կարող էր լինել կաշառված էն անձինքներից, որոնց գէմ ուղղված են քննադատութիւնները; 2) սպելով յիշեալ գրուածները, նա կարող էր վախենալ, թէ մի գուցէ հեղինակները խմբագրութեան չափաւոր միջոցներից գրականական վարձատրութիւն պահանջեն իրանց գրուածների համար, 3) յետ չդարձնելով յիշեալ քննադատութիւնները ու գրուածները, խմբագրութիւնը գուցէ կարծումէ թէ կարող է գողանալ և իրան սեփականացնել ուրիշի մտքերը, առանց գատաստանական պատասխանատվութեան տակ ընկնելու ու հասարակութենից մեղադրվելու, հեղինակի իրաւունքի գէմ վարվելով: Այլ նապէս մենք կյաւելցնենք էստեղ, որ չապելով յօդվածների տակ առ հասարակ գրողների անուններն ու ազգանունները, նա խմբագրութիւնը կարող էր ունենալ երկու նպատակներից մէկը. ա) գծուարացնել իր աշխատակիցների գէմ քրէական հայածանք զարթացնելու կարելիութիւնը, կամ բ) գուցէ աւելի հաւանականաբար, թախ կացնել մտածող մարդերի ինչ ստորագրութիւնները, որ կովկասի հասարակութիւնը չկարծի թէ իր

մէջ, բացի յայտնի պպ. եմբագիրները, կան նոյնպէս ուրիշ թաք-
նված զօրութիւններ և չտայ նրանց հասարակաց գործերի կառա-
ւարութիւն կամ պաշտօն, որ շատ թէ քիչ ապահովեցնելով նրանց
նիւթական դրութիւնը, միջոց տար նրանց մի որ և իցէ կերպիւ-
առաջ տանել շարունակ իրանց սուրբ գրականական նպատակները և
ուսումնասիրել ծանր կերպիւ հասարակական կարիքների հարցերը.!!!

Գրիգոր Տէր Մելքիսեդեկեան.

ВВЕДЕНИЕ:

цель настоящего «Обозрѣнія», читатель,—возбудить наблюда-
тельный твой духъ и безпристрастно оцѣнить современное по-
ложение литературы Кавказа; определене же степени безпри-
страстности и оцѣнки важности сего «Обозрѣнія» по праву
принадлежитъ не мнѣ, а возбужденному духу твоего спокой-
наго наблюдения!

ЛЕТУЧІЙ ВЗГЛЯДЪ

ИЛИ

ОБОЗРѢНІЕ СОВРЕМЕННОЙ КАВКАЗСКОЙ ПРЕССЫ.

Что бы ни говорили про насъ тѣ, коихъ занимаетъ сіе
Обозрѣніе,—все таки мы будемъ твердить что у насъ на Кав-
казѣ настоящихъ *представителей* честной и научной литера-
туры „нѣтъ“! многіе изъ мнимыхъ представителей ея при ма-
лѣйшемъ серьезномъ наблюдѣніи оказываются настоящими
обезьянами въ костюмахъ человѣческихъ, на акробатическихъ
канатикахъ болѣе или менѣе ловко и подъ дуновѣніемъ сильнаго
урагана играющими у насъ на глазахъ Кавказской публики,
или, точнѣе, „черни,“ подобно дѣтямъ, увлекающейся пока
болѣе внѣшнимъ блескомъ формы, чѣмъ серьезной оцѣнкой
внутреннихъ достоинствъ.

Эти ловкіе аферисты, смотришь, на-виду люди порядочные
и по изящности костюма, и по манерамъ обращенія и по

управленію заведеннаго имъ дѣла. Въ подобныхъ ощущеніяхъ еще болѣе укрѣпляешься, читавши творенья ихъ пера: въ нихъ эти люди и „честны“ по мысли, и „просты“ до банальности въ изложеніяхъ и „единственные вѣрные разрѣшители“ чуть ли не всѣхъ политическихъ, экономическихъ и общественныхъ вопросовъ; идя далѣе по наблюденію, мы замѣчаемъ что одни изъ нихъ строгіе защитники національныхъ интересовъ; другіе настоящіе прогрессисты—перескакуны съ мрака неизвѣстнаго на свѣтъ лучезарный; третьи, идущіе же, подобно послѣднимъ, впередъ, но не съ скачкой арабской лошади, а съ шагами черепашицами, сирѣчь, переходами незамѣтными...

При всей разнохарактерности направленія, ими всѣми (судя же по печатаемымъ ими статьямъ) руководить одна общая цѣль... замѣтите, великая цѣль поднесена къ погибающему обществу универсальнаго лекарства отъ всѣхъ недуговъ и болѣзней... положительно всѣхъ.

Таковы, въ самомъ дѣлѣ, маски, коими облечены жалкія и смѣшныя фізіогноміи этихъ креатиновъ и малоголовыхъ... Иное зрѣлище, однако представляется предъ вникновеніемъ въ ихъ настоящія фізіогноміи и имена. Боже мой, какая разнообразность червей, подъ спудомъ лежащихъ для безжалостнаго сѣденія общественнаго благосостоянія! Какъ ловко и предусмотрительно припоровлено у нихъ это вливаніе въ кровь публики! И какъ, наконецъ, трудно и небезопасно безпристрастному перу передать всю гадость картины, не покушавшись при томъ на ясность и цѣльность передаваемыхъ впечатлѣній и обличеній... Постараемся однако вкратцѣ передать по выдающимся сторонамъ каждое изъ трехъ направленій отдѣльно и отчасти въ хронологическомъ порядкѣ.

I.

Главнымъ представителемъ *перваго направленія* „*Мелу Гайастани*“—(Пчела Арменіи). Направленіе это—чисто національное; оно успѣло и по сіе время упрочить за собой право на уваженіе всѣмъ: и древностью происхожденія, и сообразностью своею съ укоренившимися среди массъ вѣковыми предрасудками

и, наконецъ, видимымъ горячимъ желаніемъ ставить жизнь на карту ради восстановленія погибшей славы народа, возвеличенія и огражденія ея настоящихъ интересовъ отъ тайныхъ де враговъ его. Все это, очевидно, соблазнительныя ловушки, нарочито обставленныя для лучшаго упроченія красныхъ интересовъ собственнаго кармана и дальнѣйшей поддержки своего существованія. Укажетъ ли кто нибудь на ничтожные результаты сравнительно громадныхъ расходовъ извѣстнаго народнаго училища, содержимаго народной кассой, нашъ *публицистъ—консерваторъ* въ своемъ органѣ будетъ нападать на этого дерзкаго нарушителя національныхъ правъ, увидитъ въ немъ, — ищущемъ обличенія — въ наслажденіе недоразвитой массы, настоящаго измѣнника, которому не миновать, благодаря его проницательности, національной ненависти! Отчего же въ самомъ дѣлѣ, такіе яростные нападки противъ здравой критики? Оттого, отвѣчаемъ, что со введеніемъ тамъ въ народномъ училищѣ новой раціонально-научной организаціи, обратятся въ пухъ и прахъ учительскія званія консерватора и его партіи, перешедшія къ нимъ какъ бы наслѣдственно, благодаря усердной ихъ защитѣ нелѣпыхъ предрасудковъ нашихъ невѣжественныхъ, но пока вліятельныхъ представителей quasi—общественнаго движенія. Далѣе, укажетъ ли кто нибудь публикѣ на необходимость разрушенія у насъ того или другаго устарѣлаго предрасудка и установленія въ замѣнъ того новаго порядка вещей.—какъ консервативная газета вооружится всевозможно неприличною руганью противъ нарушителей дѣдовскихъ правилъ, зная заранѣе отлично, что тѣмъ угодитъ испорченному вкусу народа, имѣющаго въ своихъ рукахъ денежные средства къ существованію и, какъ бы въ замѣнъ ругани, увеличитъ недоработанную симпатію народа и число подписчиковъ своихъ. Старомодный аферистъ нѣкоторые изъ своихъ статей безъ рѣзкой границы и разбора озаглавливаетъ словомъ „*Литературныя—Съобщенія*“; иныя же изъ нихъ—*народными* (*Г. л. л. л.*); хотя, прибавимъ, статьи литературнаго содержанія въ сущности имѣютъ право безъ стѣсненія быть народными, равно какъ статьи народныя могутъ быть ли-

тературными... Далѣе станеть ли политическій врагъ домогаться хотъ права на изданіе новаго органа, какъ старомодный журналистъ влѣзеть въ чужой монастырь, начнетъ увѣрять вліятельныхъ силъ, что онъ-де (сирѣчь обличитель) шпионъ, измѣнникъ такой-то, такой, и что слѣдовало пресѣчь ему всякую возможность осуществленія литературной цѣли и, недовольствуясь этимъ, всѣми отъ себя зависящими средствами оградить предъ нимъ доступъ къ извѣстной общественной должности, болѣе или менѣе могущей обезпечить безпристрастнаго писателя. Змѣйно и ехидно подсмѣивается тайкомъ, если нелѣпныя его увѣренія увѣнчались практическимъ успѣхомъ; всякую реакцію жизни, положеніемъ или средствами сильную на практикѣ, онъ готовъ усердно защищать, лишь бы симпатія народа и эксплуатація его карманомъ не превращалась для него въ пухъ и прахъ. Сохраненіе стараго порядка (консерватизма) составляетъ такимъ образомъ его душу и единственное практическое средство къ продолженію имъ своего гнилаго существованія... Органъ престарѣлаго направленія слишкомъ далекъ отъ подвижности: внутренняя жизнь прикована у него къ началамъ консервативнаго направленія въ грубой формѣ и поразительно гармонируетъ во всемъ съ ними... Онъ еще неподвижнѣе чѣмъ знаменитыя стѣны Китая!

II.

Этого принципа неподвижности далеко пельзя примѣнить ко второму направленію, представителемъ котораго армянская газета „*Миакъ*“ (Работникъ); напротивъ, оно отличается именно подвижною ловкостью. Да не подумаетъ читатель, что направленіе второе, именуемое прогрессивнымъ, подобно арифметической или геометрической прогрессіи, постоянно идетъ впередъ. Ни чуть не бывало: давши разъ массѣ первоначальное и настоящее понятіе о жизненномъ преимуществѣ живаго языка передъ мертвымъ (древнимъ), оно, на подобіе акробата все скакиваетъ да скакиваетъ на неизмѣняющемся разглагольствованіи и на небрежномъ забрасываніи читателя легкими и голословно-докторальными фразами. Къ добросовѣстному подбору

фактовъ не имѣя повидимому способности и пользуясь невѣжествомъ публики съ одной стороны, и страшною къ нему индифферантною серьезной критики, съ другой; органъ этого направленія все читаетъ массѣ скучныя нотации да произвольныя разглагольствованія, не рѣдко существенно противорѣчація между собой и направленныя все на суэтную выставку своей личности и карманныя интересы. Въ силу такой безнаказанности съ одной стороны, и вслѣдствіе недостатка научно-выработанныхъ извѣстныхъ фактовъ, съ другой; сегодня онъ беретъ разсуждать о гражданскихъ правахъ космополитизма, завтра отстаивать (разумѣется голословно же) принципъ національный вопреки стремленіямъ иностранной печати, относившейся-де къ этому принципу враждебно. Докторальность, — его любимый неразлучный конекъ, внесеніе ея въ жизнь — его вѣшняя цѣль. Вѣрить ему, онъ знаетъ да рѣшаетъ однимъ движеніемъ пера самыя запутанныя политическія вопросы, даже смыслъ берлинскаго конгресса: восточный вопросъ для него — вопросъ рѣшаемый „не желѣзомъ и огнемъ“, а лишь его двумя-тремя страничками въ 32-ую долю листа и вся сущность этого рокового вопроса по его увѣренію исчерпывается лишь пренебрегательнымъ къ христіанамъ отношеніемъ этихъ проклятыхъ татаръ. Европа, по его увѣренію, глупа и тупа передъ такимъ *мудрымъ* рѣшеніемъ восточнаго кризиса!... Далѣе, заимствованіе имъ у другихъ газетъ извѣстныхъ растолкованій; хоть смысла однодневной переписи, безъ какого либо указанія на источникъ, по-видимому не составляетъ для него литературнаго воровства; украсть же тайкомъ и бездоказательно у другихъ извѣстныя идеи, хоть идею о неудовлетворительности современнаго духовнаго у насъ положенія и безцеремонно выдавать ихъ за свою собственность, — для него нипочемъ; ибо тотъ, у кого онъ снисходительно благоволилъ украсть, не имѣетъ же въ данный моментъ денежныхъ средствъ къ литературному обличенію; къ тому же для обличенія нужны же вѣдь матеріальныя доказательства, а безъ нихъ, извѣстно, никто не будетъ вѣрить... Облекшись, такимъ образомъ, въ обольстительную мантію всезнающаго, онъ, — представитель II направленія, — положительно

не терпитъ въ литературѣ присутствія какого-либо высшаго авторитета: оно разрушаетъ къ нему обаяніе народа и рельефно выставляетъ его скудоуміе, а это самымъ страшнымъ образомъ оскорбляетъ его самолюбіе, доведенное имъ до своего апогея. А потому, въ дѣлѣ лживаго шпионничества и разрушенія благихъ литературныхъ цѣлей превышаетъ даже своего предшественника: о разрушеніи своемъ онъ молчитъ и игнорируетъ литературное предпріятіе; при неудачности же своего подкапыванія онъ станетъ напередъ безцеремонно пренебрегать удавшимся общимъ дѣломъ и предвидѣть ему неудачу въ приобрѣтеніи популярности и народной симпатіи и, замѣтите, когда новая журналистика, наперекоръ злостнымъ предсказаніямъ, приобрѣтаетъ, по-видимому, гегемонію въ разрѣшеніи вопросовъ дня и популярную извѣстность, то онъ (сирѣчь: прогрессистъ не перваго класса) будетъ объяснять такую передовую позицію не внутреннимъ достоинствомъ, а лишь большимъ размѣромъ формата бумаги! Далѣе, слышавши или читавши гдѣ-то о жизненномъ значеніи факта, онъ станетъ докторально кичать о какомъ-то высокоомъ значеніи фактовъ (Богъ знаетъ, какихъ именно фактовъ); посмотришь же на его передовыя статьи, увидишь что всѣ онѣ, за рѣдкими исключеніями, положительно пропитаны прежнимъ же голословнымъ переливаніемъ изъ пустаго въ порожнее. Въ фактическомъ отношеніи газета „Тифлисскія Объявленія“ своимъ отъ времени до времени появляемыми краткими замѣтками стоитъ выше чѣмъ голословныя пустословія передовыхъ статей этого органа; а потому при годовой „рублевой“ платѣ за „Объявленія“, сумма передовыхъ статей органа по софисти стоила бы въ видѣ годовой платы не болѣе „50-ти мѣдныхъ копѣекъ“. Словомъ, онъ всему подражаетъ и отъ всего мало добивается пользы и толку. Опираясь такимъ образомъ на бессмысленныя фразы и личные эгоистическіе разсчеты, естественно онъ впадаетъ въ противорѣчія нелѣпыя, и, за немѣнѣемъ точныхъ, научно выработанныхъ данныхъ, онъ принимаетъ въ очевидное уваженіе дѣятельность людей, играющихъ у него роль машинъ, за дѣятельность серьезную. Дѣя-

тельностью серьезныхъ литераторовъ онъ пренебрегаетъ; ничтожнымъ же и пустымъ статьямъ онъ не рѣдко придаетъ большое значеніе и принимаетъ ихъ за статьи передовыя. Вотъ почему, не понимая причины вещей, часто онъ принимаетъ причины за предлоги, и, наоборотъ, предлоги за причины. И какъ малоголовый Эмиль II или Конрадъ Шюттельндрейеръ, редакторъ органа то раздражается гнѣвомъ, то удивляется извѣстнымъ достойнымъ личностямъ, не читающимъ (сирѣчь: не получающимъ) его органа. По глупости ли своей или съ цѣлью пускать массѣ пыль въ глаза, онъ печатно ругаетъ людей болѣе или менѣе научно-серьезныхъ за невниманіе ихъ къ своему органу. Величая себя работникомъ, словомъ какъ нельзя лучше подходящимъ къ публицисту вообще, онъ одѣвается чисто и изящно, обѣдаетъ постоянно аристократически, дѣло же рабочихъ онъ довольствуется рѣшать двумя-тремя небрежно выбираемыми голыми словами при спокойномъ испусканіи голу-баго дыму изъ гаванской сигары... Помимо всего этого, замѣчено также, его интересуетъ, хотя въ докторальномъ смыслѣ, извѣстный общественный вопросъ, пока отъ его рѣшенія есть надежда прямо или косвенно получать выгоды; съ потерей же надежды обыкновенно идетъ или голословно обличительный отзывъ о тѣхъ, вліяніе коихъ помѣшало успѣшному рѣшенію вопроса или просто послѣдуетъ полное забвеніе возбужденнаго вопроса. Направленнымъ противъ его органа фактическимъ выводамъ онъ отвѣчаетъ не фактами, о коихъ онъ въ сущности имѣетъ мало понятія, а двумя-тремя фразами, обыкновенно проническаго содержанія. И какая наглая и безграничная при этомъ увѣренность въ самого себя! Какое упорное невѣжество въ дѣйствительной оцѣнкѣ достоинства своего органа! Онъ никогда не напечатаетъ сообщенія дѣльныя, если онѣ получены отъ особы, не вполне одобряющей его направленія; но, онъ, напротивъ, торопится передать печати сообщенія и корреспонденціи того же писателя, если онѣ подписаны лицомъ другимъ, но не настоящимъ ихъ авторомъ. Само собой разумѣется, что онъ смѣшиваетъ идеи объ общественныхъ и политическихъ отношеніяхъ съ отношеніями личными, и что пер-

вья почти всегда являются у него какъ бы послѣдствіями вторыхъ. Въ отношеніи яснаго опредѣленія понятія политическаго отъ понятій личныхъ безъ всякихъ заикиваній надо дать преимущество предшественнику его, консервативному органу „*Ме-лу Гайастани*“, который такъ или иначе держится извѣстныхъ, рѣзко опредѣленныхъ границъ въ своемъ направленіи.

Но, мы были бы очевидно пристрастны, если бы не указали на достойныя стороны, кои органъ этотъ въ самомъ дѣлѣ имѣетъ. Помимо внесенія имъ новаго языка въ свои права гражданства, отъ времени до времени выражаетъ идеи, которыя въ сущности хотя не особенно серьезны, но устремлены къ дачѣ общественному мнѣнію хорошаго направленія; равнымъ образомъ онъ старается также улучшить (не деньгами, чего онъ избѣгаетъ какъ своей смерти, а своими мнѣніями) всѣ социальныя стороны общественной жизни; однако, не смотря на свои несовершенства и литературныя отклоненія; органъ этотъ успѣлъ отчасти подчинить своему влиянію старья, консервативныя идеи, о коихъ выше была у насъ рѣчь; помѣщаемы имъ постороннія сообщенія и корреспонденціи при полной ихъ доступности и краткости изложенія, и по сущности своей достаточно подтверждаютъ приведенную нами объ немъ истину. Мы повторяемъ тутъ, что большая часть передовыхъ статей этого органа голословны и далеко не серьезны; недостатокъ и промахи его покрываются отчасти дѣльными корреспонденціями и посторонними достойными трудами, между коими замѣчательное мѣсто занимаетъ статья Раффи подъ заглавіемъ „*Джелалъ-Еддина*“. Въ переживаемую „переходную“ эпоху экономическихъ и общественныхъ броженій, произвольныя разглагольствованія, на подобіе руководящихъ статей помянутого органа, мало имѣютъ смысла и уваженіемъ пользоваться не могутъ. Матеріальная обстановка этого органа по нѣкоторымъ перемѣнившимся обстоятельствамъ обставлена сильной обезпеченностью; а потому сохраненіе *statu quo* съ его стороны служить лишь доказательствомъ „несостоятельности“ этого органа быть при нынѣшнемъ составѣ редакціи *фактически*

и серьезнымъ выраженіемъ *дѣйствительныхъ* нуждъ и потребностей края!

На основаніи всѣхъ этихъ соображеній слѣдуетъ ожидать новаго перерожденія этой газеты въ органъ фактическихъ выраженій нуждъ края, который бы могъ быть ощутительно освобожденнымъ отъ указанныхъ недостатковъ; или же скорѣе— *требовать отъ жизни новаго другаго болѣе либеральнаго органа, могущаго въ общемъ же духъ направленія этого органа, болѣе рациональнымъ образомъ удовлетворить потребностямъ современной жизни.*

III.

Третье направленіе, медленно-прогрессивное, очевидно не представляетъ того дѣтски легкаго отношенія къ задачамъ жизни, коими такъ сильно характеризуется только что затронутое нами направленіе. Напротивъ, оно въ ощутительной степени основано на уваженіи словъ и фактическихъ данныхъ, и идетъ, хотя медленно и разсчитанно, но твердою поступью впередъ. Судя по содержанію послѣднее направленіе въ свою очередь можетъ быть подраздѣлено на три категоріи: а) официальную; б) неофициальную и, наконецъ, в) переходную, т. е. занимающую какъ бы средину между обѣими только что помянутыми категоріями. Официальный органъ, основываясь на фактахъ и данныхъ, естественно занимается задачами, прямо или косвенно интересующими по-преимуществу правительство; между тѣмъ какъ неофициальная часть, въ лицѣ газеты „*Тифлисскаго Вѣстника*“, фактически касается вопросовъ болѣе общественныхъ и соотвѣтствуетъ своему назначенію и трудно, полагаемъ, приписать ему вышесказанные недостатки. Вотъ почему мы прямо обратимся къ 3-й категоріи послѣдняго направленія, первымъ представителемъ коей является газета „*Обзоръ*“. Въ своемъ первомъ № органъ этотъ, замѣтѣе хорошо, общаетъ знакомить всю Европу и Россію съ Кавказомъ, и, наоборотъ, Кавказа съ Европою и всею Россією; что означаетъ, что названный органъ своими обѣщаніями беретъ за осуществленіе великой задачи всемірнаго обмѣна идей,

фактовъ и политическихъ, общественныхъ вопросовъ и проч. Далѣе, подѣлившись, такимъ образомъ, съ публикою своими литературными цѣлями, онъ абсолютно отвергаетъ, на основаніи голословнаго заявленія, всѣ услуги, оказанныя его предшественниками, возлагая на себя при томъ трудную обязанность *исправлять всѣ ошибки и промахи Кавказской прессы* и положительно заявляетъ что онъ, сирѣчь, новая газета „Обзоръ“ *превышаетъ и превосходитъ* всѣхъ своихъ литературныхъ предшественниковъ; для пріисканія „оправданія“ этимъ обѣщаніямъ, мы пожелали изучить дѣятельность этого органа. Что-же мы нашли въ этой дѣятельности? Вопросы давно уже затронутые, можетъ быть съ еще большею основательностью, тѣми органами, коихъ онъ думаетъ превышать. Ознакомленіе же Европы и всей Россіи съ Кавказомъ ограничивается нѣкоторыми корреспонденціями, обыкновенно адресованными изъ Парижа и статьями, заимствованными у столичной прессы; по отношенію же къ разработкѣ мѣстныхъ (Кавказскихъ) вопросовъ, намъ кажется онъ своихъ предшественниковъ ничуть не превышаетъ и, подобно имъ, не слишкомъ близко подходитъ къ вопросамъ мѣстнымъ: къ занятіямъ Кавказскихъ людей, къ трудовому началу, къ заработной платѣ, къ воспитанію женщинъ, къ отношеніямъ типографій мѣстныхъ и пр. и пр.^{*)}

Само собой разумѣется, что органъ этотъ забываетъ, что для осуществленія вышесказаннаго всемірнаго обмѣна идей и фактовъ и для объясненія вышесказаннаго своего желаемого превосходства, необходимо имѣть: а) значительный запасъ свѣдѣній по наукамъ: политическимъ, экономическимъ и социальнымъ; б) достаточное количество фактовъ, не только „книжныхъ“, собранныхъ изъ разныхъ отчетовъ, книгъ, брошюръ и пр., а *живыхъ*, современныхъ, обыкновенно приобретаемыхъ не иначе какъ по-

*) По отношенію къ разработкѣ мѣстныхъ вопросовъ „Тифлисскаго Вѣстника“ намъ кажется превышаетъ всѣ мѣстные органы: съ безпристрастностью открываетъ онъ передъ нами всѣ безобразія нашей общественной жизни и затрогиваетъ вопросы, близко стоящіе къ намъ. Вслѣдствіе чего мы, отвѣчая ему той же безпристрастностью, считаемъ его достойнымъ уваженія нашего „Обозрѣнія“ и считаемъ его за рѣдкое и утѣшительное исключеніе изъ всей Кавказской литературы.

стоянными серьезными корреспондентами и сотрудниками, впрочемъ не токмо изъ Парижа, Петербурга или Москвы, но изъ всѣхъ угловъ міра и изъ всѣхъ закоулковъ нашего обширнаго государства. с) Затѣмъ, для установленія такого опредѣленнаго литературнаго посредничества надо предварительно обладать, знаете чѣмъ?—капиталомъ, если не Ротшильдовскимъ, то безъ сомнѣнія солиднымъ.

Наше мнѣніе таково, что органъ этотъ вполнѣ не имѣетъ ни „одного“ изъ трехъ вышесказанныхъ условій, неизбѣжныхъ для выполненія предложенной цѣли. Есть еще одно обстоятельство, котораго нельзя пройти молчаніемъ, именно: съ одной стороны отвѣчая на замѣтки столичной печати, органъ этотъ заявляетъ, что онъ далекъ отъ всякаго вліянія на рѣшеніе европейскихъ политическихъ вопросовъ (изъ чего слѣдуетъ что претензіи на значеніе столичныхъ органовъ у нашего провинціала нѣтъ); съ другой стороны, гоняясь постоянно за разными „общими“ вопросами, въ родѣ важнаго значенія портовыхъ городовъ или оцѣнки разныхъ торговыхъ столичныхъ обществъ, онъ смотритъ какъ бы издадека, сквозь пальцы, на специальную разработку мѣстныхъ вопросовъ... Задачамъ не Кавказскимъ, основаннымъ обыкновенно на подборѣ „книжныхъ фактовъ“, въ численности далеко уступаютъ задачи нашей Кавказской жизни, а это намъ кажется по-меньшей мѣрѣ однимъ изъ чувствительныхъ отклоненій отъ чисто-литературнаго служенія.

Я хочу коснуться еще нѣкоторыхъ частныхъ сторонъ этого органа, по-оригинальности невольно обращающихъ на себя постороннее вниманіе. Органъ этотъ по своему предварительному обѣщанію долженъ выходить ежедневно, за исключеніемъ дней праздничныхъ, въ количествѣ 350 номеровъ въ году; онъ оставляетъ также за собой право изъ означеннаго числа выключить пропускомъ 15 номеровъ, за вычетомъ коихъ, остается обязательными выпусками 335 номеровъ. Казалось такъ и будетъ: ничуть не бывало. Чуть ли не всякій разъ, противъ обѣщаннаго обязательства, органъ этотъ выпускаетъ свои номера пол-листами, прикрываясь извѣстной фразой: „на

независящимъ отъ насъ причинамъ редакція сегодня выпускаетъ свой номеръ по пол-листу“. Повидимому редакція этой газеты не знаетъ или мало озабочивается о томъ, что публикѣ, аккуратно и предварительно платившей подписную годовую плату, не всегда есть дѣло до причинъ, независящихъ отъ редакціи и что ей законно обязательно въ теченіе года доставить публикѣ аккуратно не меньше 335 номеровъ и что въ случаѣ вынужденнаго повременнаго выпуска въ пол-листа редакціи слѣдуетъ въ счетъ подписной годовой платы, непременно пополнять эти недостатки или пропуски дополнительными прибавленіями или брошюрами, болѣе или менѣе интересными для публики. Предполагая, что редакція подъ разными предлогами когда нибудь число этихъ пропусковъ доведетъ до своего *maxima*, т. е. за вычетомъ 15-и номеровъ выпуститъ каждадневно по пол-листу, въ замѣнъ одного полнаго листа,—тогда придется публикѣ въ теченіе цѣлаго года получать лишь 167½ листа, вмѣсто 350-ти, т. е. вдвое еще меньше того числа, чѣмъ слѣдовало ей по праву получать... Кромѣ того, на литературное предпріятіе редакція этой газеты болѣе чѣмъ любое изъ мѣстныхъ изданій смотритъ съ чисто-торгашнической точки зрѣнія: всякое маленькое, хоть изъ 25-и словъ состоящее литературное объявленіе труженика — писателя за однократное въ ея газетѣ появленіе непременно заплатится, уже въ пользу редакціи, однимъ и болѣе рублями. Вотъ, читатель, какъ творится у насъ веденіе литературнаго дѣла и вотъ какъ управляютъ у насъ общественными мнѣніями и понятіями! Органъ этотъ помимо всего сказаннаго не возвращаетъ также статьи и рецензіи чужихъ писателей, въ случаѣ если даже сами авторы являлись лично за своими трудами; независимо того, онъ скрываетъ отъ публики настоящія имена своихъ корреспондентовъ. По нашему уразумѣнію, дѣйствуя такъ, онъ могъ бы руководиться тройкой цѣлью: 1) онъ могъ бы быть подкупленнымъ—лицомъ, противъ коего направлена критика или рецензія; 2) напечатая статьи своихъ корреспондентовъ, онъ могъ бы рисковать необходимостью уплотить имъ изъ ограниченныхъ средствъ редакціи

извѣстный гонораръ; 3) наконецъ, по его уразумѣнію онъ могъ бы этимъ путемъ присвоить или совладать съ чужими идеями, не будучи за то отвѣтственнымъ предъ закономъ и шредъ публикою. Въ концѣ концовъ мы прибавимъ здѣсь что пропусканіемъ изъ подъ статей подписей авторовъ могли бы руководить двѣ цѣли: а) затруднять возможность возбужденія противъ сотрудниковъ уголовныхъ преслѣдованій или б) скорѣе цѣль *умышленного ославленія* именъ достойныхъ сотрудниковъ въ неизвѣстности, дабы публика не знала ихъ личностей и не вводила ихъ сообразно съ ихъ достоинствами въ веденіе общественныхъ должностей!!!!...

Григорій Теръ-Меликсетовъ.

...!!!

...!!!

Préface.

LE BUT DE CET OPUSCULE EST DÉVEILLER L'ATTENTION DU PUBLIC SUR LA DIRECTION DE NOTRE PRESSE LOCALE. QUANT À SON ESTIMATION ET D'IMPARTIALITÉ, CE N'EST PAS À NOUS DE LES JUGER; NOUS LAISSONS CE DROIT AU BIENVEILLANT PUBLIC.

COUP D'OEIL D'APERÇU SUR LA PRESSE ACTUELLE CAUCASIENNE.

Quoique puissent dire et écrire nos publicistes, et, malgré leurs menaces de nous rendre responsables devant les tribunaux, nous maintenons que la presse locale n'a pas de représentants sérieux et que la plupart de ces représentants, jettent de la poudre aux yeux du public, qui trompé par de belles phrases, ne juge pas assez bien la substance de notre presse et accepte un métal de faux aloi—pour de l'or pur. À juger par l'extérieur, ces Messieurs nous semblent être progressistes, mais à juger par leurs mises et leurs manières élégantes et l'institution des rédactions,—l'on croit avoir affaire avec des personnes ayant reçu une haute éducation; lisant leurs oeuvres, elles sont nobles, par leurs idées, et sont vulgaires par le style et seuls juges de toutes les questions politiques, économiques et sociales; continuant nos observations, nous remarquons que quelques uns d'eux sont au fond de rigoureux défenseurs des intérêts nationaux; les autres, vrais progressistes, veulent sauter tout à coup des ténèbres aux lumières rayonnantes, et anéantir en quelques instants ce qui a été institué par les siècles; les troisièmes font aussi des progrès, non pas à la vapeur, mais à pas de tortue, ces progrès avancent petit à petit.

Quoique il y eut une grande différence entre la tendance de ces organes, mais d'après leurs écrits, ils tendent à un but, celui d'offrir des remèdes universels à des races qui peu à peu dégénèrent sous l'influence du temps. Voilà les masques dont se couvrent les visages de nos littérateurs ridicules et mesquins. En jugeant au fond leurs écrits, il se présente devant nous un autre tableau. Grand Dieu, combien de reptiles et de vers cachés rongent sans épargne le bien public! Comme ils ont bien tendu leurs filets, pour sucer le sang public! et, enfin, comme il est difficile et dangereux pour une plume sincère de faire la revue de toutes les souillures dudit tableau, sans éclipser la sincérité et la totalité des impressions et des reproches que nous fesons! Pourtant par nos efforts, nous allons en partie éclaircir chronologiquement les points principaux de la tendance de ces organes:

I.

«Le *Mégou de Hayastani*» est le premier représentant de cette tendance nationale, qui a acquit les faveurs du peuple et combat depuis son origine; et, d'après ses idées va main à main avec les préjugés qui ont pris racines depuis des siècles dans le peuple ignorant, enfin, il risque tout pour rétablir la gloire d'une ancienne nation tombée et pour défendre ses vrais intérêts contre des ennemis cachés et suspects. Il est évident, que ce n'est qu'un filet séduisant tendu à l'ignorance et qui a pour but de ne pas perdre de vue ses propres intérêts et garantir sa vieillesse. Le rédacteur de cet organe, étant fonctionnaire d'un établissement d'instruction publique, entretenu par les nationaux et qui exige beaucoup de frais, il attaque continuellement ceux qui prouvent les peu de capacité des élèves qui sortent de l'établissement, malgré tous les frais exigés, et, en tous ceux, qui font des observations, il ne voit que des cabaleurs qui méritent d'être poursuivis par la haine nationale, tandis que cette haine doit lui revenir. La question actuelle est de savoir pourquoi il s'attaque à des critiques de bon sens: si l'école prend une nouvelle organisation rationnelle, tous les abus héréditaires qui y ont été

introduits par les superstitions populaires, seront renversés et si quelqu'un démontre la nécessité d'anéantir de sottes préventions et établir un nouvel état de choses, alors ce conservateur diffamera ceux qui veulent briser les habitudes et les coutumes des ancêtres, sachant d'avance qu'il influera sur l'esprit peu développé d'un peuple, qui possède entre ses mains tout les moyens pécuniers d'existence et par là, il augmentera les sympathies incultes de tous ses abonnés et de la nation. Ce vieux littérateur, sans contrôler ses articles et les distinguer, les nomme: les uns, soit disant littéraires, les autres, nationaux; mais au fond, ces articles après être bien jugés, ne peuvent supporter aucune critique. Si son ennemi politique prend l'initiative de fonder un nouvel organe, alors ce vieux conservateur et son parti, prendront des mesures réactionnaires en affirmant que c'est un cabaleur et un espion et présenteront aux autorités que c'est un perturbateur, afin qu'il ne puisse réaliser ses buts littéraires; non content de cela, ils tâcheront d'anéantir tous les moyens d'un écrivain sincère et il éprouve toutes les jouissances d'une vipère après la morsure. Il est prêt de défendre toute réaction, qui eut une influence pratique et tout cela pour augmenter la sympathie populaire et sans oublier ses besoins. Ainsi, pour continuer son existence délabrée il est absolument obligé de conserver et défendre les intérêts du vieux parti. Il est loin de se soumettre à la mobilité de la presse actuelle et toutes ses actions respirent l'essence du bon vieux temps et il est plus immuable que la fameuse muraille de Chine...

II.

Le «*Mchak*» (L'ouvrier) représentant de la deuxième tendance, a pour principe d'être progressif et diffère essentiellement par ses idées élastiques et indépendantes, mais pourtant il ne faut pas croire que cet organe soit entièrement mathématique, et puisse toujours avancer en avant. Après nous avoir donné quelques notions sur une nouvelle langue dont nous ignorions la substance et qu'il nous a fait connaître, nous avons rejeté

notre langue ancienne; mais en nous donnant des leçons, il est comme un acrobate qui danse sur une corde tendue, et, par sa voix, nous n'entendons que des phrases vides et sans aucun sens. Il est visible qu'il ne fait aucun cas de recueillir consciencieusement tous les faits et causes, et, profitant de l'ignorance générale d'un côté; et de l'autre, d'une étrange indifférence d'une critique sérieuse,—cet organe nous donne toujours des articles sans intérêts et remplis de bavardages qui le lendemain se contredissent; tout cela est fait pour attirer sur lui l'attention publique et par là augmenter ses revenus. Par cette suite d'impunité d'un côté, et, de l'autre, par ignorance de certains faits scientifiques; il défend aujourd'hui les droits cosmopolites, demain, sans aucune raison, il défendra le principe national en dépit de la presse étrangère qui avec ses principes a des rapports ennemis. Son opinion magistral est sans contrôle et forme son *dada*, l'exécution pratique de cette idée est son but extérieur. À le croire, il est capable de résoudre d'un coup de plume toute les questions difficiles, voir même le congrès de Berlin: la question d'Orient, est résolue par lui dans une petite brochure in 32°, tandis qu'elle doit être résolue «par le glaive, le sang et le feu». Son esprit est tellement borné que selon lui l'essence de la question de la guerre d'Orient, consiste dans les méprisantes relations de la *maudite* (?) Turquie avec la chrétienté. Selon lui, l'Europe n'est qu'un enfant stupide et doit se soumettre à son opinion; ensuite, emprunter à d'autres gazettes sans indiquer la source des renseignements du recensement fait en un jour, pour lui n'est pas un larcin littéraire; de même s'appropriant secrètement les idées des autres, voir même les idées du clergé contemporain et peu éclairé—n'est rien pour lui et d'autant plus que les auteurs des articles qu'il s'est approprié n'ont pas les moyens d'imprimer leurs réfutations et protester contre de pareils abus; outre cela, pour accuser quelqu'un de vol, il faut avoir des preuves matérielles, personne ne lui croira sans preuves à l'appui. Ce littérateur se drapant du manteau de celui qui connaît tout, ne peut pourtant pas supporter l'op-

pinion des autres organes et il veut se présenter comme une autorité plus indépendante: il craint de perdre la sympathie populaire et que les preuves de ses pauvres idées soient combattues par le public, mais en présence d'une autre autorité, il se croit blessé dans son amour-propre qui ne peut supporter aucune contradiction. Voilà pourquoi cet homme qui actuellement, dans ses articles employe la calomnie, comme le faisait son prédécesseur, ne lui cède pas sous ce rapport.

Pourtant, si d'autres personnes, veulent entreprendre un nouvel organe qui puisse nuire à ses opinions, il fera tout ce qui sera possible pour défendre le droit d'éditer, ayant en vue ses propres intérêts. Dans le cas où ses malversations réussiraient, alors il se tait; mais, si ses actions, envers d'autres entrepreneurs ne réussissent pas, alors il prophétisera un mauvais succès au nouvel organe, et quand, malgré sa mauvaise prophétie, cet organe obtiendra un succès public et la primauté pour résoudre des questions, notre progressiste expliquera ce succès par la grandeur du format de la gazette, mais non par sa substance; ayant lû ou ayant entendu quelques faits vitaux, par son organe, il nous dit qu'il faut donner des preuves et des faits (que nous ignorons); en lisant ses articles, nous voyons qu'ils sont pénétrés à l'exception de quelques uns, par des phrases vides de sens; sous ce rapport la gazette «*Annonces de Tiflis*» par ses remarques de temps en temps surpassent les articles de fond du susdit organe. Par cette raison, si le prix d'abonnement de la gazette «*Annonces de Tiflis*» est d'un rouble, le sens des articles du rédacteur du *Mchak*, moralement et littérairement ne valent pas 50 copèks, et sans fondation il imite les idées des autres, sans recevoir aucun profit. S'appuyant ainsi sur des phrases vides de sens et sur des calculs égoïstes, naturellement il tombe dans des contradictions absurdes ou bizarres et par faute de données et de faits il accepte tout travail fait par des hommes qu'il compte comme machines. Tous les travaux d'hommes sérieux, il les compte comme nuls; mais parfois il accepte des articles de publicistes

nuls et qu'il fait passer pour des articles de fond: voilà pourquoi souvent, il prend les prétextes pour causes, et les causes pour prétextes. Pourquoi donc parfois, dans ses articles de fond, il se met en colère comme Emile II ou Conrad Schütelhadrayer, ces deux idiots connus; il se met en colère contre ceux qui ne sont pas abonnés à son journal, qui a très peu de sympathie, parmi les lecteurs sérieux. Est ce donc là son motif, qu'en jettant de la poudre aux yeux du public, il diffame des personnes plus ou moins sérieuses et lesquelles se moquent de son organe. Mais comme le «*Mchak*» (Ouvrier), sans prendre intérêt de ses opinions, il est contraire aux idées qu'il émet, quant à l'exécution de ses devoirs, il les confie à d'autres ouvriers, qui sont à sa charge, ou bien, lui même travaille, avec négligence, tout en fumant un Panatélas; nous avons remarqué que dans ses articles sans fond, il n'a qu'un but,—ses intérêts soit directes, ou indirectes; et voyant que son but, n'a eu aucun succès, alors il ne s'occupe plus des questions soulevées par lui, mais il s'occupe des personnes qui par leurs influences lui ont déjà nuit. Contre tous les faits et arguments exposés contre lui, il n'a que des paroles ironiques et insensées pour réfuter les faits. Quel amour-propre dans cet organe! qui dans ce cas s'estime plus et veut se mettre au dessus de toute notre presse contemporaine; il est évident qu'il confond ses rapports personnels et hostiles avec les idées politiques et publiques; alors il n'imprime pas les articles données par des écrivains connus de lui, mais si ces mêmes articles, lui sont présentés par d'autres, et, signés par d'auteurs inconnus, il les accepte et se hâte de les imprimer. Ainsi ses opinions politiques et publiques se présentent toujours comme suite de ses relations personnelles, pourtant sous ce rapport, il faut donner la prépondérance à l'organe conservatif «*Mégou Hayastani*» qui est bien établi, mais qui selon nous, peut être mal fondé.

Mais, nous serions partial en n'indiquant pas les bonnes qualités de cet organe; nous avons écrit ci dessus, qu'il a introduit une nouvelle et vivante langue qui a pris ses droits de citoyenne-

té, parfois il émet des idées qui au fond ne peuvent être acceptées, mais qui pourtant ont de bonnes tendances pour diriger l'opinion public; de même il s'efforce d'améliorer, (non pas par des moyens pécuniaires, qu'il évite comme la mort, mais par ses opinions) toutes les questions sociales; pourtant, malgré ses imperfections et ses défauts, cet organe a partiellement soumis à son influence les idées anciennes et conservatrices, dont nous avons déjà parlé; le sens des correspondants provinciaux, par le fond et la brièveté de leurs phrases, confirme suffisamment cette vérité. Nous répétons, que les articles de fond sont ordinairement sans bases, mais les correspondances provinciales, par leurs substances et brièvetés méritent nos sympathies; l'une d'elles, *Djélat Ed-din* de Raphy, se distingue particulièrement, et d'autres, couvrent parfois les imperfections de l'organe que nous venons de juger; il est visible qu'à l'époque actuelle qui est progressive, les articles de fond de cet organe qui sont vides de sens ne peuvent supporter aucune critique; il faut ajouter que la position matérielle de cet organe garantie par suite de diverses circonstances, prouve clairement, qu'en conservant le *statu quo* de ses actions, est une preuve évidente qu'il ne peut être propogandeur sérieux des besoins populaires.

En vue de tous nos aperçus, il est nécessaire que le public s'attende, qu'après nos remarques, cet organe, se réorganisera ou bien qu'un nouvel organe, qui ayant une tendance plus libérale, plus rationnelle, évitera les défauts susdits, et s'accordera avec les nécessités populaires.

III.

La troisième tendance est fondée sur des bases plus solides; ses articles sont matériellement justes, et non, comme nous avons exposé les opinions de la deuxième tendance, qui ne sont appuyés par des preuves de faits. Ce nouvel organe est également *progressif*, c. a. d. que ses progressions, quoique marchant à petits pas, marchent d'un pas ferme.

La nouvelle tendance, vû ses articles peut être séparée en trois catégories lesquelles au fond se distinguent l'une de l'autre. Ces catégories sont: a) la partie officielle, b) la partie non

officielle et c) celle de tenir le milieu entre les deux premières catégories.

L'organe officiel, s'appuyant sur les faits, s'occupe naturellement des questions qui principalement intéressent le gouvernement; tandis que la partie non officielle, représentée par l'organe: «le *Messenger de Tiflis*» s'occupe également de faits et arguments basés, et ces questions, par leurs substances, intéressent plus le public que le gouvernement. Sous ce rapport, il exécute consciencieusement ses devoirs et il est difficile de lui attribuer les susdits défauts. C'est pourquoi nous allons nous retourner à la 3-me catégorie de la dernière tendance, dont le premier représentant est «*l'Obzor*» (la Revue). Remarquez que dans son premier N: il avoue qu'il peut faire connaître toute l'Europe et la Russie avec le Caucase et faire connaissance du Caucase avec l'Europe et toute la Russie, par conséquent, par ses promesses il s'engage de réaliser le grand but d'échanger les idées et faits contemporains de l'univers; en déclarant ses buts littéraires, il réfute positivement les services rendus par ses devanciers et exprime que le nouvel organe est obligé de redresser toutes les fautes de la presse caucasienne et avoue positivement qu'il *surpassera* et *l'emportera* sur ses devanciers; pour trouver la justification de ces promesses, nous avons bien voulu étudier l'activité de cet organe. Que voyons nous! des articles traitant de questions qui depuis longtemps ont été débattues par d'autres organes et qu'il croit pouvoir surpasser. Donc, sa promesse de faire connaître l'Europe et toute la Russie avec le Caucase, se borne à quelques correspondances ordinairement adressées de Paris ou empruntées à la presse des capitales russe; quant à ce qui a rapport à la solution des questions caucasiennes,—il nous paraît qu'il *ne surpasse* pas ses prédécesseurs et comme eux il ne s'approche pas trop près des questions locales: c. a. d.: des professions des hommes, du principe du travail, des salaires, de l'éducation des femmes, de l'exploitation des imprimeries locales etc *).

*) Il nous paraît que sous le rapport des questions locales, le „*Messenger de Tiflis*“ (Tifliski Westnik) gazette honorable, laquelle impar-

Il est visible que cet organe ignore, que pour exécuter l'échange mutuel d'idées et pour exprimer la susdite souhaitable suprématie il faut avoir: 1) une grande masse scientifique de questions politiques, économiques et sociales, 2) une grande quantité de faits, nous voulons parler de faits plus vifs et plus contemporains, qui ordinairement s'obtiennent par de continuels correspondants et administrateurs sensés, établis non seulement à Paris, Pétersbourg ou Moscou, mais dans tous les recoins de l'univers et de notre vaste Empire. 3) Ensuite, pour établir une pareille position déterminée, il faut d'abord, savez vous quoi?—posséder une fortune, qui sans être égale à celle des Rotchild's, mais pourtant avoir de solides capitaux. Notre supposition est, que cet organe est dans l'impossibilité d'exécuter complètement «aucune» de ces trois susdites conditions, lesquelles sont indispensables pour l'exécution du but qu'il s'est proposé. Il y a encore une circonstance qu'il nous est impossible de passer sous silence, cette circonstance est qu'en réfutant une remarque d'une gazette de Pétersbourg, *Goloss* (La Voix), il déclare d'un côté, son incapacité d'influencer sur les questions politiques actuelles de l'Europe (ce qui veut dire qu'il est loin de l'intention de se comparer à la presse des capitales), de l'autre côté, élevant continuellement des questions qui sont loin de notre vie publique, tels que: la signification des ports de la mer Noire, l'évaluation des sociétés commerciales, soit de Pétersbourg ou de Moscou, il est visible qu'il étudie superficiellement les questions spéciales du Caucase. Dans cet organe les questions qui devraient principalement intéresser notre existence, cèdent le pas à celles qui ont peu de rapports à nos intérêts; une pareille déclinaison des devoirs proprement littéraires, nous la comptons comme une grave infraction des devoirs littéraires. Nous voulons jeter un regard sur la direction de cette rédaction, qui involontairement nous entraîne par ses origina-

tialement nous découvre toutes les difformités de notre existence publique et soulève des questions qui nous touche de très près, est une rare et consolante exception et qui, par là, mérite la sympathie de notre aperçu.

lités. Cet organe, selon ses promesses doit nous donner quotidiennement à l'exception de grands jours de fêtes, un numéro, sur les 350 feuilles complètes promises, il a le droit par suite des jours de fêtes, d'exclure 15 feuilles; ce qui fait que nous devons recevoir 335 N^o, qui correspondent au nombre dû. Nous avons écrit, dès le commencement qu'il ne s'écartera pas de ses engagements—mais non,—il ne les exécute pas. Depuis quelque temps, au lieu, de donner un numéro complet, il ne donne que des 1/2 feuilles, s'excusant par une phrase qu'il a adoptée: «*par suite de circonstances indépendantes de notre volonté, la rédaction émet aujourd'hui le N^o en demi feuille*». Il faut donc conclure, que la rédaction ne prends pas en considération que le public en payant le prix d'abonnement annuel, n'est pas obligé de lire continuellement «*par circonstances indépendantes*». Si la rédaction, parfois est obligée de publier de temps en temps des 1/2 feuilles, elle est obligée, d'après les prix d'abonnement de compléter le manque, par quelques brochures qui puissent intéresser le public et être comme dédommagement sur le prix d'abonnement. Supposons que la rédaction, sous divers prétextes édite par jour une demi feuille au lieu d'une feuille entière;—nous aurons par an, 167 1/2 feuilles de papier au lieu des 350 promises, donc le public reçoit deux fois moins de ce qui était promis... Outre cela, sur l'entreprise littéraire, la rédaction de cette gazette, plus que celles des autres organes, exploite ce but au point de vue mercantile: une petite annonce littéraire, ne fut-elle que de 25 mots, coûte à l'écrivain-travailleur, pour cette annonce publiée une fois, d'un à plusieurs roubles... Voilà, lecteur, comment notre presse conduit sa direction imposée, et comment elle dirige les opinions et les idées publiques! Cet organe ne veut pas réfuter les articles et les révisions d'autres écrivains; quand même ils se présentent personnellement; outre cela, il cache au public les véritables noms de ses correspondants... Selon notre opinion, il aurait pu faire enfin: 1) qu'il aurait pu être gagné à prix d'argent par d'autres personnes, contre lesquelles ont été écrites les recensions; 2) en imprimant

les articles des correspondants, il craint de n'avoir pas les moyens de payer les émoluments, 3) donc, par sa logique, il prouve qu'il est capable de s'emparer des idées des autres, sans être responsable judiciairement envers le droit des écrivains. Nous ajouterons finalement ici, que n'imprimant pas les signatures des auteurs, il peut avoir deux buts: a) éviter toute contestation publique contre ses correspondants; b) ou bien laisser en oublier les noms d'auteurs dignes, afin que le public ne puissent les connaître que par leurs idées; et par là, priver tout littérateur du droit de travail!...

Grégoire Ter-Melchissédéchan.

ЦԻՆԱ 15 ԿՕՍ.

« Ազգային գրադարան »

NL0332643

